

PAS

– Rusmiddelforebyggende undervisning i ungdomsuddannelserne

Søren Holm & Birgitte Simonsen

**PAS - Rusmiddelforebyggende undervisning i
ungdomsuddannelserne**

1. udgave, 1. oplag 2017

© Forum100% 2017

Redaktion: Søren Holm, sholm@forum100.dk

Grafisk tilrettelæggelse: Lotte Thorup, Grafisk Format

Tryk: Clausen Grafisk

Bogen er sat med Gill Sans

Bogen er trykt på 115 g Silk

Alle rettigheder ifølge gældende lov om ophavsret forbeholdes.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner,
der har en aftale om kopiering med Copydan Tekst & Node,
og kun inden for aftalens rammer.

Se mere på www.copydan.dk

Indhold

Om projektet og rapporten	5
Kort sammenfatning	7
Beskrivelse af PAS-projektet og undervisningsmaterialet	11
Baggrund for projektet	11
Målgruppen	13
Det teoretiske grundlag	14
Undervisningsmaterialet	16
Tilpasning til erhvervsskolefaget <i>Samfund og sundhed</i>	26
Elev- og lærerperspektiver	27
Elevernes tilbagemeldinger på materialet	27
Observations- og interviewresultater	29
Typiske reaktionsmønstre hos eleverne	30
Forskellige virkemidler	33
Lærernes og ledernes erfaringer	36
Litteraturliste	40

PAS

Om projektet og rapporten

I satspuljeaftalen for sundhedsområdet 2015-2018 afsatte regeringen og satspuljepartierne midler til at udvikle et undervisningsforløb med det formål at forebygge hashrygning på erhvervs- og produktionsskolerne i Danmark. Denne rapport beskriver de resultater og erfaringer, som vi har opnået gennem arbejdet med satspuljen *Forebyggelse af hashrygning på erhvervs- og produktionsskoler*. Udformningen af projektet ligger i forlængelse af erfaringerne fra Sundhedsstyrelsens modelkommuneprojekt *Unge, alkohol og stoffer* samt forskningsprojektet *Hash som pædagogisk problem i ungdomsuddannelserne* [1]. Projektet blev igangsat i slutningen af 2015 og gik kort fortalt ud på at udvikle et rusmiddelforebyggende undervisningsforløb baseret på national og international viden. Undervisningsforløbet skulle tilrettelægges, så det kunne anvendes på danske produktionsskoler og erhvervsuddannelser. På erhvervsuddannelserne skulle undervisningsforløbet kunne indgå som en del af det nye fag *Samfund og sundhed* og imødekomme dette fags formål og profil.

Projektleder Søren Holm har i samarbejde med Morten Hesse og Birgitte Thylstrup fra Center for Rusmiddelforskning udviklet indholdet i de 8 undervisningsmoduler. Lærere og elever fra erhvervs- og produktionsskolerne er løbende blevet inddraget i udviklingsfasen. Den første version af undervisningsforløbet blev afprøvet på to produktionsskoler (Aarhus og Ringsted), to erhvervsskoler (Syddansk og Tradium i Randers) samt to gymnasiale uddannelser (VUC Roskilde

og Københavns Åbne gymnasium). Ved at inddrage de gymnasiale uddannelser fik vi et sammenligningsgrundlag og kunne bedre redegøre for særlige kendetegn ved målgrupperne på erhvervs- og produktionsskolerne. Vi har tilstræbt en repræsentativ geografisk fordeling af de deltagende skoler, derudover havde skolerne en størrelse og elevsammensætning, der afspejler gennemsnitlige danske erhvervs- og produktionsskoler. På baggrund af tilbagemeldingerne fra lærere og elever blev den første version af undervisningsmaterialet tilpasset, og den endelige version udarbejdet. I denne rapport præsenteres den endelige version af undervisningsforløbet samt de erfaringer, vi har opnået gennem praksisobservationer, spørgeskemaundersøgelser og interviews.

Kort sammenfatning

Formålet med første del af rapporten er at beskrive PAS-projektet, herunder baggrunden for projektet, målgruppen i ungdomsuddannelserne, teorien bag undervisningsmaterialet og indholdet i undervisningen. Formålet med anden del er at beskrive de vigtigste erfaringer fra vores afprøvning af undervisningsmaterialet, herunder elevernes reaktioner, lærernes erfaringer og typiske dilemmaer i undervisningen.

Ungdomsuddannelserne er en afgørende spiller, når vi skal forebygge brug af rusmidler. Unge i risiko for at udvikle misbrug påbegynder oftest et problematisk forbrug, mens de er tilknyttet en ungdomsuddannelse. International forskning peger på, at evidensbaserede undervisningsforløb kan forebygge rusmiddelforbrug. PAS er det første evidensbaserede undervisningsforløb udviklet til målgruppen af unge på ungdomsuddannelserne i Danmark.

PAS består af holdningsbearbejdende elementer og social færdighedstræning. Undervisningsforløbet er opbygget af otte moduler af 45 minutters varighed. I modulerne arbejder eleverne med følgende emner: 1) Afklaring af misbrugsbegrebet, 2) Hensigtsmæssig kommunikation, 3) Sociale overdrivelser, 4) Hvordan vi passer på os selv og hinanden, 5) Personlige værdier, 6) Neutralisering af risiko 7) Tanker, følelser og handlinger, 8) Holdninger til hash.

PAS er tilrettelagt, så det imødekommer kravene i bekendtgørelsen for erhvervsskolefaget *Samfund og sundhed*. Derved belastes erhvervsskolerne ikke med krav om ekstra undervisning, i stedet bidrager PAS med gratis og gennemarbejdet undervisningsmateriale i et obligatorisk fag. Det kræver ingen særlig viden om rusmidler at undervise i PAS.

Elevernes tilbagemeldinger fra vores afprøvning af materialet har generelt været meget positive. Blandt eleverne gav 71 % udtryk for, at undervisningen var spændende, 85 % opfattede undervisningsmaterialet som troværdigt, 83 % havde ikke svært ved at forstå indholdet, og 87 % havde den opfattelse, at de deltog aktivt i undervisningen.

Rusmidler er et tema, der vækker masser af umiddelbar interesse, men der hersker også generthed og usikkerhed, for det er et tema, der går ind i privat sfæren og kan opleves som grænseoverskridende. Elevreaktionerne er meget forskellige og varierer med køn og de erfaringer, forskellige elever har haft med rusmidler. Der kan særligt iagttages forskellige elevstrategier eller mønstre, der gør sig gældende, når emnet hashrygning tages op.

Der er al mulig grund til at arbejde med rusmiddelforebyggelse for alle, men forskellige elever er i meget forskellige situationer og har forskellige erfaringer med rusmidler, så det kan ikke forventes, at forløbet siger alle elever lige meget. Forløbet kan fint fungere differentieret, så flest muligt kan bruge det til noget. Som helhed synes det ikke at være afgørende for, hvordan forløbet fungerer, om modulerne ligger samlet eller spredt, så derfor kan man vælge den løsning, der passer bedst i forhold til den enkelte skole og classes behov. Dog anbefaler vi, at hele forløbet afvikles over flere dage.

Et vigtigt forhold er at få afklaret, hvordan den lærer, der gennemfører forløbet, skal forholde sig til de elever, der rammes direkte og måske åbner sig for nogle svære og påtrængende erkendelser. I disse tilfælde skal den pågældende lærer være klar med henvisninger til, hvor eleven kan få hjælp enten lokalt på skolen eller et andet sted, afhængigt af de lokale muligheder.

Der er generelt stor interesse for at snakke om, hvad misbrug er. Det betyder, at lærerne må være særdeles opmærksomme på, at det ikke bliver de hash-kompetente elever, der sætter dagsordenen – det må ikke blive sejt og smart at ryge hash.

Nogle lærere oplevede, at det var meget svært at nå hele indholdet, mens andre kom igennem alt. Det er velbegrundet, da materialet er udviklet til at kunne spænde over nogle meget forskellige målgrupper af unge, og der er store polariseringer på flere områder. Den enkelte lærer kan “plukke” i materialet, så det passer til målgruppen. De detaljerede manualer og forslag til rækkefølge er et tilbud, men ikke et krav.

Generelt er den overordnede konklusion på de hidtidige observationer, at materialet fungerer tilfredsstillende på mange forskellige niveauer – at det er så bredt, at alle har kunnet få noget væsentligt ud af det. Det vil være hensigtsmæssigt, hvis lærerne får mulighed for at deltage i et kursus, der kan forberede dem på at undervise i forløbet.

De interviewede ledere var meget positive overfor at få et redskab til at forebygge problematisk rusmiddelforbrug og ville meget gerne prioritere dette. Det er jo dem, der i sidste ende sidder med ansvaret for at bortvise elever med misbrug, og det er ikke pædagogisk tilfredsstillende.

PAS

Beskrivelse af PAS-projektet og undervisningsmaterialet

Baggrund for projektet

Unge, der udvikler stofmisbrug, påbegynder oftest et jævnlige forbrug af rusmidler, inden de er fyldt 20 år [2]. Samtidig fremgår det af *Narkosituationen i Danmark 2016*, at relativt få unge har et jævnlige forbrug af rusmidler før det 16. år [3]. Perioden fra 16 år til 20 år, hvor mange unge går på en ungdomsuddannelse, har altså ofte afgørende betydning for udvikling af stofmisbrug. Alligevel er det fortsat usikkert, hvilken rolle de enkelte uddannelsessteder skal spille i det forebyggende arbejde.

Vi ved fra flere internationale undersøgelser, at et stort forbrug af rusmidler påvirker de unges studieaktivitet, indlæringssevne og trivsel [4, 5]. I en rapport fra Center for Rusmiddelforskning konkluderes det, at elever på erhvervs- og produktionsskoler er i særlig høj risiko for at udvikle et stort forbrug af rusmidler (se tabel I på næste side) [6]. Det er på den baggrund rimeligt at antage, at de unges forbrug af rusmidler er en væsentlig medvirkende årsag til frafald og mistrivsel på erhvervs- og produktionsskolerne. Hvis rusmiddelbrug og i særdeleshed hashbrug kan forebygges gennem et veltilrettelagt undervisningsforløb vil dette sandsynligvis have en positiv effekt på både stofmisbrug, trivsel og uddannelsesfrafald.

Tabel 1. Uddannelsesspor og forbrug af stoffer i procent.

		Illegale stoffer	Hash	Hash20+ misbrug	Andre illegale stoffer end hash
	Antal	Sidste md.	Sidste md.	Sidste md.	Sidste md.
Lang videregående uddannelse	403	10,3	10,1	1,48	1,45
Mellemlang videregående uddannelse	219	8,5	7,7	0,77	0,78
STX, HHX, HTX, EUX	663	12,2	11,2	0,91	2,29
Folkeskole: 9. klasse	321	6,4	6,1	0,56	0,83
Kort videregående uddannelse	67	9,6	8,5	1,50	4,08
Efterskole	100	8,1	8,1	0	0,98
Social- og sundhedsskole/hjælper	21	8,2	8,2	3,97	3,97
I lære/har læreplads/skolepraktik	157	13,4	10,9	3,45	6,47
10. klasse	136	8,6	7,7	0	0,85
Teknisk skole	71	17,8	16,9	7,90	10,33
I praktik/ikke læreplads	28	6,9	6,9	3,64	0
HF (fuld HF og enkeltfag)	94	19,2	18,3	5,70	4,14
Handelsskole/HG	51	20,9	19,0	8,95	11,65
VUC (fuld eller enkeltfag)	48	16,4	14,4	5,13	1,94
Produktionsskole	26	12,9	9,0	5,90	3,93
Udenfor uddannelsessystemet					
De inkluderede (lønnet arbejde, SU)	390	10,9	10,5	2,70	3,78
De ekskluderede (aktivering/udenfor)	166	11,5	11,2	2,53	2,18
	2.961				

Kilde: Pedersen MU, Frederiksen K, Pedersen MM. UngMAP. En metode til identificering af særlige belastninger, ressourcer og trivsel blandt danske 15-25-årige. Aarhus: Aarhus Universitet, Center for Rusmiddelforskning, 2015.

Gennem de sidste 10 år har flere projekter arbejdet med udformning af rusmiddelpolitikker og behandlingstilbud målrettet ungdomsuddannelserne. Evidensbaseret rusmiddelforebyggelse integreret i undervisningstiden er dog fortsat udelukkende målrettet folkeskolen, selvom flere studier konkluderer, at sådanne undervisningsforløb kan reducere rusmiddelforbruget – også blandt de 16- til 20-årige [7]. Formålet med PAS-projektet var at udvikle det første evidensbaserede rusmiddelforebyggende undervisningsforløb til målgruppen af unge på ungdomsuddannelserne i Danmark.

Målgruppen

Målgruppen af unge på erhvervs- og produktionsskolerne er ældre end de folkeskoleelever, som de fleste forebyggende undervisningsforløb er udviklet til, og alder påvirker risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer relateret til rusmiddelforbrug. Flere studier har vist, at det er vigtigt at tilpasse den forebyggende undervisning, så den adresserer de mest relevante risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer i den aldersgruppe, der undervises [8, 9]. Når eleverne bliver ældre, er den væsentligste indflydelse ikke længere fra forældrene, men derimod fra vennerne og andre jævnaldrende. Dette skift betyder, at den forebyggende undervisning i ungdomsuddannelserne primært skal fokusere på den sociale interaktion mellem eleverne, herunder holdningsdannelse og sociale kompetencer. I PAS arbejder vi med holdningsdannelse ved at forebygge sociale overdrivelser og flertalsmisforståelser, øge elevernes viden om de skadelige konsekvenser ved rusmiddelforbrug og fremme en kritisk tilgang til positive fortællinger om hash. Elevernes sociale kompetencer trænes gennem undervisning i assertiv kommunikation, opmærksomhed på egne og andres grænser, fokus på evnen og retten til at sige fra, og viden om, hvordan vi bedst hjælper hinanden.

Blandt de ældre elever er der en væsentlig større andel med personlig erfaring og positive holdninger til hash. Derudover vil flere elever sandsynligvis sympatisere og identificere sig med forskellige former for subkultur, hvori hash spiller en rolle som positiv identitetsmarkør. En potentiel faldgrube er derfor, at elever med positive holdninger til hash får uhensigtsmæssigt meget taletid og fremstår som mere troværdige end underviseren. Diskussionerne og øvelserne i PAS er tilrettelagt med det formål, at man som underviser undgår at komme i denne situation. Det kræver derfor ikke særlig viden om rusmidler at undervise i PAS.

Det teoretiske grundlag

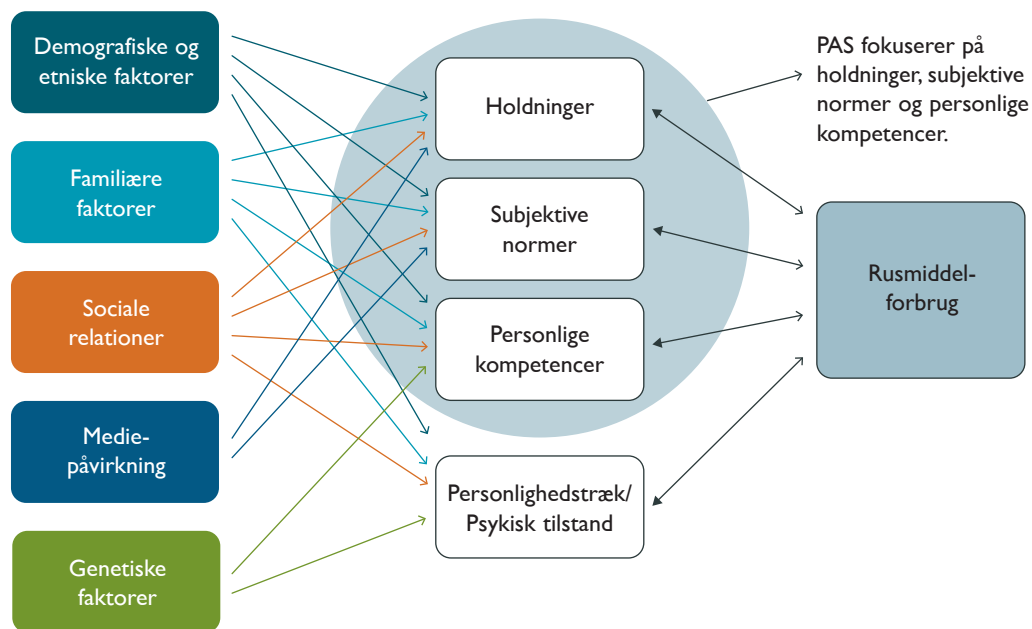
Theory of Planned Behavior er en teoretisk model, der ofte anvendes til at forudsige adfærd, herunder rusmiddelforbrug blandt unge. I modellen antages det, at personlige intentioner er helt afgørende for, hvorvidt en person påbegynder et forbrug af rusmidler. Personlige intentioner afhænger af tre faktorer: holdninger, subjektive normer og tillid til egne evner. *Holdninger* defineres som en persons antagelser om det sandsynlige resultat af rusmiddelforbruget. *Subjektive normer* defineres som overbevisninger relateret til, hvordan grupper eller enkeltpersoner vil tænke om rusmiddelforbruget. *Tillid til egne evner* defineres som en persons tillid til, at han/hun kan udføre en konkret handling (f.eks. fastholde sin beslutning om afholdenhed). Theory of Planned Behavior er en videreudvikling af social læringsteori, da både holdninger og subjektive normer i høj grad bliver formet af sociale processer. Sociale faktorer uden for modellen antages dog at påvirke rusmiddelforbruget gennem enten holdninger, subjektive normer eller tillid til egne evner.

PAS bygger på Theory of Planned Behavior, da det er vores antagelse, at rusmiddelforbrug kan forebygges gennem holdningsbearbejdning og øget tillid til

egne evner. De holdningsbearbejdende elementer vil primært arbejde med normative overbevisninger, risikovurdering og positive holdninger til rusmidler. Tilliden til egne evner kan påvirkes gennem social færdighedstræning, og undervisningsmaterialet indeholder derfor en del færdighedstræning med det formål at styrke elevernes tro på egne evner i forhold til kommunikation, beslutninger og personlige grænser.

Det teoretiske grundlag for PAS er beskrevet i figur I.

Figur I. Det teoretiske grundlag for PAS

Undervisningsmaterialet

Der foreligger videnskabelig dokumentation for, at rusmiddelforebyggende undervisning i ungdomsuddannelserne kan være en effektiv metode, hvis undervisningen er interaktiv [7, 10]. Interaktiv undervisning indebærer, at eleverne træner deres kompetencer, formulerer egne holdninger, forholder sig til andres holdninger og tager stilling til forskellige rusmiddelrelaterede problemstillinger.

Metoderne i PAS er inspireret af tre internationale undervisningsforløb, der tidligere har vist effekt i videnskabelige studier. De tre undervisningsforløb er: *Life Skills Training* [11], *Unplugged* [12] og *Towards No Drug Abuse* [13].

Da kulturelle og strukturelle forskelle har afgørende betydning for implementeringen af et forebyggende undervisningsforløb, var det nødvendigt at tilpasse de internationale erfaringer til dansk ungdomskultur og undervisningskultur. Tilpasningen af de internationale erfaringer er sket under inddragelse af lokale kommunale erfaringer samt erfaringerne fra satspuljeprojektet *Unge, alkohol og stoffer*.

Undervisningsmaterialet indeholder praktiske kompetenceskabende øvelser, aktiv stillingtagen og inddragelse af digitale medier. Der indgår en del animation, videofilm og interaktive elementer i forløbet, og indholdskomponenterne består primært af visuelt og auditivt materiale. Skriftlig fremstilling og læsekrævende arbejde udgør kun en meget begrænset del af forløbet, og det er muligt at deltage fuldt ud i forløbet uden at skulle hverken læse eller skrive. Arbejdsformen varierer meget og er en blanding af præsentationer, individuelle opgaver, gruppearbejde og klassediskussioner. Eleverne kan undervises af almindelige lærere uden særlig viden eller kompetencer relateret til rusmidler.

Undervisningsforløbet består af otte moduler af 45 minutters varighed.
I modulerne arbejder eleverne med følgende emner:

- Modul 1) Afklaring af misbrugsbegrebet
- Modul 2) Hensigtsmæssig kommunikation
- Modul 3) Sociale overdrivelser
- Modul 4) Hvordan vi passer på os selv og hinanden
- Modul 5) Personlige værdier
- Modul 6) Neutralisering af risiko
- Modul 7) Tanker, følelser og handlinger
- Modul 8) Holdninger til hash.

Tabel 2 giver et overblik over indholdet i de forskellige moduler.

Tabel 2

MODUL 1	
Indhold:	Formål:
Læreroplæg: Introduktion til undervisningsforløbet.	Eleverne introduceres til PAS og formålet med PAS.
Øvelse 1: Vurdering 1-6.	Eleverne får kendskab til forskellige stadier i udviklingen af problematisk forbrug og tager et standpunkt.
Klasediskussion: Hvad er misbrug?	Eleverne reflekterer over egne og andres holdninger.

Fortsættes

MODUL 2

Indhold:	Formål:
Film: Animeret introduktion til emnet <i>kommunikation</i> . Samtale på klassen: Opfølgning på introduktion. Læreroplæg: Gode råd til respektfuld kommunikation. Øvelse 2: Hvad siger I til det? Konkurrence: Hensigtsmæssig kommunikation. Klassediskussion: Hvordan ville I reagere?	Eleverne præsenteres for emnet kommunikation. Eleverne relaterer begreberne til deres egne erfaringer. Eleverne skal anvende de gode råd i næste øvelse. Eleverne formulerer eksempler på hensigtsmæssig kommunikation. Eleverne kommer med forslag til hensigtsmæssig kommunikation. Eleverne forbereder sig på at reagere hensigtsmæssigt ved pres udefra.

MODUL 3

Indhold:	Formål:
Øvelse 3: Gæt hvor mange. Læreroplæg: Sociale overdrivelser. Holddiskussion: Hvordan opstår sociale overdrivelser? Læreroplæg: Mediernes rolle.	Eleverne erfarer, at det ikke er så almindeligt at tage illegale stoffer, som mange af dem tror. Erfaringerne fra Øvelse 3 generaliseres. Eleverne introduceres for begreberne <i>sociale overdrivelser</i> og <i>flertalsmisforståelser</i> . Eleverne bliver bevidste om de processer, hvorigennem sociale overdrivelser opstår. Eleverne forholder sig kritisk til information fra forskellige medier.

MODUL 4

Indhold:	Formål:
Læreroplæg: Introduktion til emnet <i>socialt pres</i> . Konkurrence: Svar på socialt pres. Konkurrence: Med ryggen til.	Eleverne opnår en forståelse af begrebet <i>socialt pres</i> . Eleverne udarbejder og præsenteres for forskellige svar på socialt pres. Eleverne opnår indsigt i andres holdninger og sætter ord på egne holdninger.

MODUL 5

Indhold:	Formål:
Læreroplæg: Hvad er værdier? Individuel opgave: Prioritering af værdier. Gruppearbejde: Sæt ord på værdierne. Konkurrence: Gæt en værdiprofil. Opsamling: Opsamling på gruppearbejde.	Eleverne introduceres til begrebet værdier. Eleverne bliver mere afklarede i forhold til, hvilke værdier der er vigtige. Eleverne opnår større afklaring og ejerskab i forhold til egne værdier. Eleverne erfarer, at andre unge typisk også har <i>sunde værdier</i> . Eleverne forholder sig til sammenhæng mellem værdier og adfærd, herunder afhængighed som årsag til, at vi indimellem handler i strid med vore værdier.

MODUL 6

Indhold:	Formål:
Film: Introduktion til emnet neutralisering. Læreroplæg: Neutraliseringsteknikker. Konkurrence og diskussion på baggrund af film.	Eleverne introduceres til begrebet <i>neutralisering</i> . Eleverne relaterer neutraliseringsteknikkerne til deres egne erfaringer. Eleverne introduceres til neutraliseringsteknikker i forbindelse med legitimering af hashforbrug. Eleverne informeres om negative konsekvenser ved hashrygning. Eleverne opnår øget viden om afhængighed og ambivalens.

MODUL 7

Indhold:	Formål:
Læreroplæg: Tanker, følelser, handlinger. Samtale på klassen: En situation fra jeres eget liv. Læreroplæg: Om modtanker. Øvelse 7: Anvende modtanker. Holddiskussion: Mikkel har det svært.	Eleverne opnår en forståelse af sammenhænge mellem tanker, følelser og handlinger. Eleverne relaterer begreberne tanker, følelser og handlinger til deres egne erfaringer. Eleverne bliver bevidste om muligheden for at tænke anderledes og dermed føle anderledes. Eleverne reflekterer over, hvordan modtanker kan føre til ændret adfærd. Eleverne forholder sig til muligheden for at støtte hinanden.

MODUL 8

Indhold:	Formål:
Spil: Hashdebatspillet. Vinderholdet hyldes. Læreroplæg: Den akutte og kroniske påvirkning. Film: Stoffer i hjernen. Feedback-spørgeskema.	Gennem spillet præsenteres eleverne for positive, negative og nuancerede holdninger til hash. Det hold, der har vundet den samlede konkurrence, hyldes. Eleverne kan fremadrettet skelne mellem akut og kronisk påvirkning. Eleverne opnår viden om de negative konsekvenser ved særligt: amfetamin, ecstasy og kokain. Indsamle feedback fra eleverne.

Modul I: Introduktion

I modul I introduceres eleverne til PAS og formålet med PAS. Undervisningen er sandsynligvis anderledes, end det eleverne forventer, og de vil muligvis undre sig over, hvorfor indholdet er relevant i forhold til rusmidler. Det er derfor en god ide at forberede eleverne på, at undervisningsforløbet muligvis ikke lever op til deres forventninger eller tidligere erfaringer. Der vil for eksempel ikke blive undervist i, hvordan rusmidlerne virker, eller hvordan man indtager forskellige rusmidler.

Efter introduktionen skal eleverne arbejde med begrebet misbrug, de skal forholde sig til, hvornår en person har et misbrug eller et problematisk forbrug. Eleverne ser en animationsfilm i fire dele. I første del er Peter begyndt at ryge hash en gang imellem i weekenderne. Eleverne skal nu vurdere, hvor problematisk Peters hashforbrug er, ved at stille sig på en skala fra 1 til 6. Mens eleverne står på skalaen, viser læreren anden del af filmen om Peter. I anden del er Peter begyndt at ryge hash hver weekend og lidt i hverdagene. Han er ikke længere så meget sammen med de venner, der ikke ryger hash. Nu får eleverne mulighed for at flytte sig på skalaen, flere elever vælger typisk at rykke et eller flere trin op. Læreren spørger nu nogle af de elever, der rykkede op på skalaen, hvad der fik dem til at vurdere Peters hashforbrug som mere problematisk. I tredje og fjerde del af filmen udvikler Peters hashforbrug sig yderligere, og eleverne får efter hvert filmklip mulighed for at rykke på skalaen og sætte ord på deres opfattelse af Peters forbrug. I denne øvelse forholder eleverne sig til, hvilke faktorer de forbinder med misbrug. Eleverne lytter til hinandens synspunkter, fremfor lærerens synspunkter. Ved kun at spørge ind til de kendetegn ved Peters forbrug, der får eleverne til at vurdere forbruget som problematisk, sikrer læreren, at øvelsen ikke udvikler sig til en nytteløs diskussion af, hvorvidt det er "okay" at ryge hash. Efter filmen diskuteres misbrugsbegrebet, og læreren forsøger i samarbejde med eleverne at definere begrebet.

Modul 2: Kommunikation

I modul 2 bliver eleverne fordelt på 5 hold. De 5 hold vil være det tilbagevendende udgangspunkt for gruppearbejde og konkurrencer. Hver elev bliver på samme hold gennem hele undervisningsforløbet. I konkurrencerne bliver de 5 hold tildelt point. I slutningen af modul 8 bliver holdet med flest point udråbt som vinderhold. Emnet kommunikation begynder med en kort animeret introduktion til begreberne *aggressiv kommunikation* og *passiv kommunikation*. Når man kommunikerer aggressivt, overtræder man andres grænser, konfronterer og manipulerer. Når man er passiv, giver man hurtigt efter og har svært ved at stå fast og sige fra. Efter introfilmen diskuterer eleverne ulemper ved både aggressiv og passiv kommunikation. Derefter fortæller læreren om en mere hensigtsmæssig måde at kommunikere på og præsenterer nogle gode råd i forhold til tydelig og respektfuld kommunikation. I næste øvelse skal eleverne anvende de gode råd i nogle potentielle konfliktsituationer, og efter dette skal de se film med eksempler på uhensigtsmæssig og hensigtsmæssig kommunikation. Alle øvelserne foregår som gruppearbejde, hvor eleverne taler sig frem til den mest hensigtsmæssige måde at kommunikere på, herunder den mest hensigtsmæssige måde at sige fra på. Emnet kommunikation er lagt tidligt i forløbet, så eleverne kan inddrage deres erfaringer med hensigtsmæssig kommunikation gennem resten af undervisningsforløbet.

Modul 3: Sociale overdrivelser

Emnet i modul 3 er *sociale overdrivelser*. Modulet begynder med en gulføvelse, hvor eleverne skal gætte, hvor mange unge mellem 15 og 16 år der har prøvet at ryge hash. Eleverne svarer ved at stille sig på gulvet på en procentskala (0 til 100 %). Typisk er elevernes svar spredt mellem 10 % og 70 %, med flest elever omkring 30-40 %. Læreren konstaterer, at elevernes svar er meget forskellige, og spørger derefter elever i begge ender af skalaen, hvilke overvejelser de har gjort sig. Gennem elevernes svar bliver det tydeligt, at opfattelsen af, hvor almin-

deligt hashrygning er, afhænger af omgangskreds samt den opfattelse, medierne har skabt. Mens eleverne står ved deres svar på skalaen, fortæller læreren, at det rigtige svar er 12,7%. De fleste elever bliver overraskede og begynder at reflektere over, hvorfor de gættede alt for højt. Denne øvelse fungerer som en god introduktion til arbejdet med sociale overdrivelser, og hvordan man forholder sig kritisk til information.

Modul 4: Pas på dig selv og de andre

Modul 4 indeholder to konkurrencer. I den første konkurrence skal eleverne finde de bedste svar i situationer med socialt pres. Hvert hold skriver to spørgsmål på et papkort. Hvert spørgsmål lægger pres på andre i forhold til at drikke alkohol, ryge hash eller tage stoffer. Nu sender hvert hold deres papkort med spørgsmål til et andet hold. Det andet hold skal skrive et svar til hvert spørgsmål og sætte papkortet op på væggen i klasseværelset. Når alle papkort er hængt op i klassen, går eleverne rundt og læser spørgsmål og svar. Eleverne stemmer på det bedste svar, og det hold, hvis svar får flest stemmer, vinder den første konkurrence. I den anden konkurrence skal eleverne gætte, hvad en af deres klassekammerater svarer på et spørgsmål relateret til alkohol. Et af spørgsmålene lyder således: *Har du følt dig presset til at drikke alkohol?* Efter spørgsmålet vælger eleven med ryggen til holdet et grønt eller rødt kort og holder dette ind til brystet, så resten af holdet ikke kan se, hvad han/hun vil svare. Inden eleven med ryggen til viser sit svar, skal de øvrige elever komme med et individuelt gæt på, hvad deres klassekammerat vil svare på spørgsmålet. De fleste elever svarer, at de har følt sig presset til at drikke alkohol. Efter dette spørgsmål bliver eleverne spurgt: *Er det okay at presse andre til at drikke alkohol?* De fleste elever svarer *Nej*. Derefter bliver eleverne spurgt: *Er det okay at opfordre andre til at drikke alkohol?* De fleste elever svarer *Ja*. Nu holder læreren en pause i konkurrencen og spørger alle eleverne, hvordan de

vil forklare forskellen på at presse og opfordre. Eleverne giver typisk udtryk for, at man presser andre, hvis man ikke respekterer deres første svar.

Modul 5: Værdier

I modul 5 bliver eleverne mere afklarede i forhold til deres kerneværdier. Første øvelse foregår som gruppearbejde, hvor eleverne trækker ét værdikort ad gangen og fortæller, hvorvidt denne værdi er vigtig for dem. Der er i alt 13 værdikort med kerneværdier som *fysisk helbred*, *skole/arbejde* og *familie*. Hvis eleverne mener, at værdien er vigtig for dem, sætter de ord på, hvorfor den er vigtig.

Efter gruppearbejdet skal eleverne spille *værdispillet*. Værdispillet er et online spil, hvori eleverne har mulighed for at interagere med hinanden og gætte klassekammeraternes værdier. Øvelserne i modul 5 synliggør, at de fleste mennesker har sunde kerneværdier. Elevernes kerneværdier er et godt grundlag at arbejde videre ud fra, da disse værdier kan inddrages senere i undervisningsforløbet, når klassen diskuterer konsekvenser ved et problematisk rusmiddelforbrug.

Modul 6: Neutralisering

Emnet i modul 6 er *neutralisering*. Neutralisering er et begreb, der beskriver vores tendens til at retfærdiggøre og forsvare vores handlinger; også selvom vi godt ved, at de er usunde eller i uoverensstemmelse med vores kerneværdier. Modul 6 begynder med en animeret beskrivelse af begrebet neutralisering, derefter skal eleverne relatere begrebet til eksempler fra deres egen hverdag. Efter eksemplerne på den generelle anvendelse af neutralisering drejer læreren emnet ind på neutralisering relateret til rusmiddelforbrug, særligt hashforbrug. Eleverne præsenteres for de mest udbredte argumenter i forbindelse med legitimering af hashforbrug og skal relatere disse til fem neutraliseringsteknikker.

Argumenterne i forbindelse med legitimering af hashforbrug er blandt andet: *Det er meget mere skadeligt at drikke alkohol end at ryge hash; Jeg kender en, der fint kan passe sit arbejde, selvom han ryger hash hver dag.* I sidste del af modulet skal eleverne diskutere ambivalens, afhængighed og negative konsekvenser ved hashforbrug. Diskussionerne sker med udgangspunkt i fire film, der følger to personers hashforbrug over en periode på 4 måneder.

Modul 7: Tanker, følelser og handlinger

Modul 7 er opbygget med udgangspunkt i teorien bag kognitiv terapi og omhandler tanker, følelser og handlinger. I første del af modulet gennemgår læreren forskellen på tanker og følelser, så eleverne bliver bedre i stand til at skelne mellem de to begreber og mere bevidste om sammenhængen mellem tanker, følelser og handlinger. Eleverne introduceres også for begrebet *modtanker*. Modtanker er alternative og mere hensigtsmæssige tanker, der kan være med til at ændre en negativ følelse og en efterfølgende uhensigtsmæssig handling. For at illustrere hvordan modtanker kan ændre handlingsmønstre, udfører eleverne en guldøvelse, hvor sammenhængen mellem tanker, følelser og handlinger bevidstgøres. Eleverne stiller sig ved feltet “handling” og tænker på noget, de kunne have gjort anderledes og gerne vil gøre anderledes i fremtiden. Nu går eleverne baglæns til feltet “følelser” og genkalder den følelse, de havde umiddelbart inden deres handling. Eleverne går endnu et skridt baglæns til “tanker” og gennemgår de tanker, der førte til den følelse, de oplevede i situationen. Eleverne bliver nu bedt om at udtænke modtanker, der er mere hensigtsmæssige end deres oprindelige tanker. Når eleverne har udtænkt modtanker, tager de et skridt frem til “følelser” og mærker den nye følelse, deres nye tanker har skabt. Eleverne tager endnu et skridt frem til “handling” og forestiller sig, hvordan den nye følelse vil få dem til at handle anderledes i fremtiden. I slutningen af modul 7 forholder eleverne sig til, hvordan de kan støtte venner, der har det svært.

Modul 8: Hashdebat

Gennem *Hashdebatspillet* præsenteres eleverne for positive, negative og nuancerede holdninger til hash. Spillet indeholder animerede lydklip med tre personer: hashrygeren, der har positive holdninger til hash; eksperten, der har nuancerede holdninger til hash; og hash-modstanderen, der har meget negative og følelsesladede holdninger til hash. Eleverne hører et lydclip på ca. 30 sekunder og skal så gætte, hvem af de tre personer der udtrykker sine holdninger i klippet. Eleverne må gerne gætte, inden lydklippet er færdigt, men hvis de gætter forkert, får holdet minuspoint. Efter det første lydclip hører eleverne de to andre personers holdninger, og holdet skal derefter diskutere, hvem de er mest enige med. Hvis alle på holdet kan nå til enighed om at pege på den samme person, får holdet et bonuspoint. Hashdebatspillet sætter holdninger til debat, og ved at belønne konsensus på holdene motiveres elever med radikale holdninger til at overveje mere moderate og nuancerede holdninger. Efter Hashdebatspillet fortæller læreren, at personer med positive holdninger til hash typisk fokuserer på og argumenterer ud fra den umiddelbare påvirkning (akutte påvirkning), mens modstanderne typisk fokuserer på og argumenterer ud fra den langsigtede påvirkning (kroniske påvirkning). Dette kan være en af grundene til, at vi taler forbi hinanden, når vi debatterer hash som rusmiddel. Når en person for eksempel argumenterer for, at man bliver mere afslappet ved at ryge hash, taler personen om den akutte påvirkning. Når en anden person argumenterer for, at man bliver mere irriteret og opfarende ved at ryge hash, taler personen om den kroniske påvirkning. Modul 8 afsluttes med en animationsfilm, der giver en mulig forklaring på den diametrale forskel mellem rusmidlernes akutte påvirkning og kroniske påvirkning. Eleverne opnår gennem filmen mere viden om de negative konsekvenser ved særligt amfetamin, ecstasy og kokain.

Tilpasning til erhvervsskolefaget *Samfund og sundhed*

I erhvervsskolereformen fra 2014 er der på grundforløbets første del afsat 45 undervisningstimer til faget *Samfund og sundhed*. Formålet med faget er blandt andet, at eleverne udvikler kompetencer i relation til sundhedsmæssige problemstillinger. Endvidere skal eleverne gennem undervisningen motiveres til personlig sundhed og bevidstgøres om egne handlemuligheder i forhold til et sundt liv. Ifølge Undervisningsministeriets bekendtgørelse for faget skal undervisningen indeholde praktiske kompetenceskabende øvelser, varierede arbejdsformer og inddragelse af digitale medier. Undervisningsmaterialet i PAS er tilrettelagt, så det imødekommer kravene i bekendtgørelsen, og undervisningsforløbet vil på denne måde kunne udgøre en del af det obligatoriske pensum på alle erhvervsuddannelser i Danmark. Dette giver en stor fordel i relation til implementeringen af PAS, da undervisningsforløbet ikke belaster erhvervsskolerne med krav om ekstra undervisning, men i stedet bidrager med gratis og gennemarbejdet materiale i et obligatorisk fag.

Elev- og lærerperspektiver

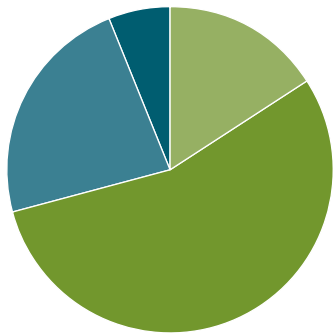
Elevernes tilbagemeldinger på materialet

I vores afprøvning af den første version af undervisningsmaterialet besvarede eleverne et spørgeskema efter hver undervisningsgang. Spørgeskemaet spurgte ind til elevernes oplevelse af undervisningsforløbet. Der var i alt 672 besvarelser fordelt på seks forskellige uddannelsessteder.

Det første spørgsmål spurgte ind til, hvorvidt eleverne oplevede indholdet i undervisningen som spændende. I alt 71 % af eleverne gav udtryk for, at undervisningen var spændende, mens 29 % gav udtryk for, at undervisningen ikke var spændende. Det var særligt de interaktive øvelser, film, spil og konkurrenceelementet, eleverne oplevede som spændende, mens for meget lærersnak og lange PowerPoint-oplæg blev opfattet som kedeligt.

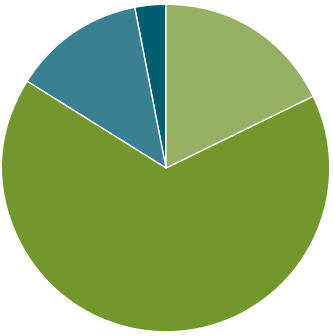
Det andet spørgsmål omhandlede undervisningsforløbets troværdighed. Her gav 85 % af eleverne udtryk for, at undervisningsmaterialet virkede troværdigt, mens 15 % af eleverne ikke opfattede materialet som troværdigt. De elever, der oplevede forløbet som troværdigt, lagde vægt på, at der var plads til dialog, at de følte sig involveret, og at deres synspunkter blev taget alvorligt. De elever, der opfattede forløbet som utroværdigt, lagde særligt vægt op, at lærerne ikke vidste nok om rusmidler.

Indholdet i undervisningen
var spændende

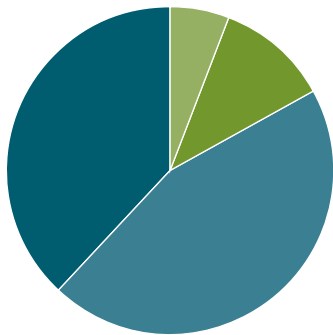
Meget enig Uenig
Enig Meget uenig

Undervisningen var
troværdig

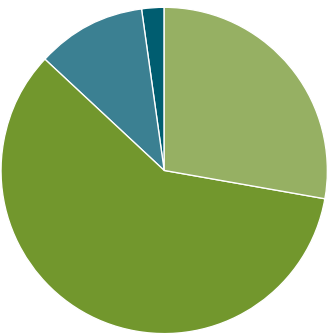
Meget enig Uenig
Enig Meget uenig

Det var svært at forstå
det, vi skulle lære

Meget enig Uenig
Enig Meget uenig

Jeg deltog aktivt
i undervisningen

Meget enig Uenig
Enig Meget uenig

I det tredje spørgsmål spurgte vi ind til, hvor vanskeligt det var at forstå indholdet i undervisningen. 83 % af eleverne gav udtryk for, at de ikke havde problemer med at forstå indholdet, mens 17 % gav udtryk for, at indholdet var svært at forstå. De elever, der havde svært ved at forstå undervisningen, gav udtryk for manglende interesse i forhold til emnet og mente ikke, at indholdet var relevant for dem.

I det fjerde spørgsmål bliver eleverne spurgt ind til, hvorvidt de har deltaget aktivt i undervisningsforløbet. I alt 87 % af eleverne giver udtryk for, at de har deltaget aktivt, mens 13 % ikke deler denne opfattelse af egen deltagelse. De "aktive elever" fremhæver øvelserne, gruppearbejdet og fællesdiskussionerne, hvor de oplever, at der var mulighed for at udtrykke egne holdninger. De "ikke-aktive elever" giver udtryk for, at forløbet var langtrukket og kedeligt.

Observations- og interviewresultater

Som et led i evalueringen af PAS-projektet har Birgitte Simonsen besøgt de deltagende skoler og dels observeret undervisningen, dels interviewet lærere, ledere og elever. Der er observeret undervisning i samtlige moduler, og der er foretaget observationer af både Søren Holms (projektleder) undervisning og undervisning gennemført af lærere, som Søren Holm har instrueret. På nogle skoler har man gennemført et modul ad gangen, på andre to ad gangen, og et enkelt sted gennemførte man samtlige moduler på en dag. Alle tre varianter er observeret.

Lærere og ledere er interviewet i forbindelse med besøget, før og efter undervisningen. Eleverne er typisk interviewet i såkaldte spotinterviews – dvs. at de opsøges i en pause eller kontaktes, hvis de forlader klassen. I nogle tilfælde har eleverne selv henvendt sig for at snakke om deres erfaringer med rusmidler. I et par tilfælde er der gennemført et egentligt gruppeinterview.

Det følgende er en kort opsummering og gennemgang af de vigtigste erfaringer fra interviewrunden, der kan give et indtryk af nogle af de typiske og vigtigste sammenhænge og dilemmaer, der har gjort sig gældende i forbindelse med afprøvningen af PAS. Der fokuseres især på de forskellige måder, eleverne reagerer på, og den respons, vi har fået fra lærere og ledere.

Typiske reaktionsmønstre hos eleverne

De observerede elever har helt overordnet været meget interesserede og glade for forløbet. Rusmidler er et tema, der vækker masser af umiddelbar interesse, og det er typisk, som om rummet bliver fyldt med energi. Men der hersker også generthed og usikkerhed, for det er jo et tema, der går ind i privatsfæren og kan opleves som grænseoverskridende. Elevreaktionerne er dog meget forskellige og varierer med køn og nok også med de erfaringer, forskellige elever har haft med rusmidler. Der kan iagttages flere forskellige elevstrategier eller mønstre, der gør sig gældende, når emnet hashrygning tages op. I det følgende gengives kort nogle af de almindeligste reaktionsmønstre.

Passivitet som strategi

En hel del elever sidder helt stille med stenansigt – de trækker sig lidt fra det, der skal ske, holder sig passive, men lytter alligevel med en tydelig form for agtpågivende nervøsitet. Det er både piger og drenge.

Fjolle overlegenhed

En anden type reaktioner omfatter dem, der fjoller og demonstrerer, at de kender alt til hash-lingoen. De smider om sig med indforståede “fagudtryk” og signalerer, at hashrygning også er noget helt modigt og sejt – f.eks. med bemærkninger som:

”Har du hash med til os?” (til Søren Holm).

”Så skal vi lige have en pind” (bemærkning ud i rummet).

”Er han en god mixer?” (til Birgitte Simonsen om Søren Holm).

Dette reaktionsmønster findes kun hos drenge.

Aktiv vægring

Der er også elever, som reagerer med en total vægring mod forløbet. De gaber højlydt, lægger ansigtet ned på bordet, eller forlader måske lokalet med en mumlende og uklar forklaring. De er svære at nå, da de går helt i forsvar. Også dette reaktionsmønster findes kun hos drenge.

Personlig anfægtelse

Nogle få elever bliver meget personligt berørt – de er tæt på at græde, forlader eventuelt klassen og forklarer bagefter, at de er eller har været misbrugere, eller de kender nogen, der har alvorlige problemer. F.eks. var der en dreng, der gik ud af lokalet og udenfor med tårer i øjnene fortalte intervieweren, at han netop havde afsluttet et forløb på misbrugscenteret og ikke kunne holde ud at høre mere om det nu. Et andet eksempel er en pige, der knækker en negl, begynder at ryste og trøstes af veninderne, og bagefter fortæller, at hun ryger for meget og er ked af det, men det er det eneste, der kan dæmpe hendes angst.

Alvorligt engagement

Der er også elever, der typisk efter interviewet henvender sig og stille og alvorligt gerne vil snakke om deres kærestes, deres brors eller deres fars mis-

brug. Der er en overvægt af piger i denne gruppe, de synes emnet er særdeles relevant, men vil bestemt ikke føre sig frem.

Game-spoilere

Det er en gennemgående erfaring, at der også er elever, der prøver at sabotere forløbet og derved let kommer til at ødelægge det for de andre – ved ikke at ville deltage aktivt, eller kun fjolle og joke. Dette synes at hænge sammen med en oplevelse af, at dette er noget, der går for tæt på deres urørlighedszone. Også dette reaktionsmønster findes især blandt drengene og kan ofte virke irriterende og distraherende for nogle af de mere seriøse piger. F.eks. siger en af pigerne: *Jeg ryger ikke, men min omgangskreds gør. Jeg kender nogen, det er gået galt for, jeg ved meget, men vil godt vide mere. Men der var virkelig meget ballade.*

Eksperterne

Endelig er der “eksperterne”, der mener, at de ved det hele på forhånd, der er ikke noget nyt for dem – de har typisk røget sammen med forældrene og har måske allerede været til “bekymringssamtaler”. Nogle af disse “eksperter” er dog samtidig bekymrede for, om de er ved at udvikle et misbrug, mens andre er helt ubekymrede og befinder sig i en slags hippieunivers-fase – men fælles for “eksperterne” er, at de ikke synes, der er noget nyt at hente. Dette betyder dog bestemt ikke, at de ikke har brug for forløbet, men tværtimod at de står centralt i målgruppen, som det f.eks. fremgår af bemærkninger som de følgende:

Dreng: *Jeg har lidt af social angst, så nu ryger jeg ikke. Mine forældre er terapeuter, så jeg ved altså alt.*

Pige: *Mine venner ryger, så jeg ved meget, men jeg vil gerne høre mere.*

Dreng: Jeg må alt, jeg har hippieforældre, de ryger også, men har styr på det, det regner de også med, at jeg har, jeg ved det hele.

Det sidste udsagn faldt i et gruppeinterview, og drengen opsøgte senere diskret interviewer og stillede nogle mere bekymrede spørgsmål – han ville bl.a. høre, om han måske var lidt afhængig, for han kunne ikke sove uden at ryge først. Så selvom han “ved det hele”, har interviewet alligevel sat gang i noget.

Disse og andre forskellige reaktions- og modstandsformer kræver tydeligvis forskellige lærerreaktioner og gør det klart, at man som lærer eller vejleder ikke kan nå alle på samme måde og med det samme forløb. Der er al mulig grund til at arbejde med rusmiddelforebyggelse for alle, men man må også påregne, at forskellige elever er i meget forskellige situationer og har meget forskellige erfaringer med rusmidler, så det kan ikke forventes, at hele forløbet siger alle lige meget. Målet må være, at forløbet kan fungere differentieret, så flest muligt kan bruge det til noget.

Forskellige virkemidler

Som nævnt indledningsvis er der overordnet set stor tilfredshed med, at emnet om rusmidler bliver taget op, og for mange er det anderledes end noget, de har prøvet før, og dermed både spændende, krævende og udfordrende. Forløbet bygger på en række forskellige virkemidler, og i denne sammenhæng er der gjort en række betydelige erfaringer, som vi her vil prøve at fastholde.

Konkurrence og gruppearbejde

Der indgår en løbende konkurrence i undervisningsforløbet, og der dannes med jævne mellemrum grupper. Der er en tendens til at konkurrence i grupper er

svær for pigerne – typisk fordi der er nogle drenge, som er helt dominerende, og overhovedet ikke ænser pigerne i gruppen, men vil ordne det hele drengene imellem. Det store flertal går i øvrigt interesseret med på konkurrencerne, selvom de nok appellerer mest til drengene, hvilket måske til en vis grad er rimeligt, fordi der er flest drenge i risikozonen, og det måske samtidig er sværere at fastholde netop disse drenges interesse. Generelt har det været fælles for næsten alle de observerede elever, at der er meget stor glæde ved de dele af forløbet, hvor man skal være aktiv og også meget gerne bevæge sig rundt i lokalet – det øger energien og engagementet betragteligt.

Spil, videoer og PowerPoint

Forløbet har omfattet en del spil og videoer, og det har der været megen tilfredshed med. Det medvirker til at få deltagerne i gang, også selvom man skulle være nået hen på slutningen af en lang skoledag. Man vil gerne vide, hvordan det så går de unge fra filmene, og der er direkte begejstring for, at det er rigtige mennesker, der optræder i videoerne. Generelt har afveksling og aktivering virket rigtig godt.

Derimod har det, der er blevet oplevet mest kedeligt af eleverne, i alle tilfælde været de mere passive dele af forløbet, hvor man skal igennem en PowerPoint-serie. Dog er det ikke alle elever, der har fundet dette kedeligt, og nogle har været glade for at skulle forholde sig mere lyttende uden krav om, at de selv skulle deltage aktivt.

Afvikling af moduler og forløb

Med hensyn til, hvor mange moduler, det er hensigtsmæssigt at gennemføre samlet, har det nok virket bedst at tage et eller to moduler ad gangen. På den skole, hvor alle 8 moduler blev gennemført på en dag, blev det en meget lang

dag, som nok kun lod sig gennemføre, fordi det var en uddannelsesvant målgruppe og en lille klasse.

Men i et andet tilfælde, hvor det kun var et enkelt modul, der blev gennemført, viste der sig alligevel store koncentrationsproblemer og en meget urolig adfærd hos eleverne. De var imidlertid samtidig meget interesserede, aktive og dominerende, så læreren måtte kæmpe for at få ordet og gennemføre programmet.

Som helhed synes det ikke at være afgørende for, hvordan forløbet fungerer, om modulerne ligger samlet eller spredt – så den foreløbige konklusion må blive, at forløbet kan tilrettelægges, så det passer bedst i forhold til den enkelte skole og klasses behov. Dog anbefales det, at hele forløbet afvikles over flere dage.

Et vigtigt forhold er at få afklaret, hvordan den lærer, der gennemfører forløbet, skal forholde sig til de elever, der rammes direkte og måske åbner sig for nogle svære og påtrængende erkendelser. I disse tilfælde skal den pågældende lærer være klar med nogle henvisninger til, hvor man kan få hjælp enten lokalt på skolen eller et andet sted, afhængigt af de lokale muligheder. Den lille gruppe elever, der reagerer med total vægring, bør man også være forberedt på at kunne hjælpe eller i hvert fald kunne anvise hjælp til.

Der er stor interesse for at snakke om, hvad misbrug er. I nogle af klasserne kommer nogle elever på banen, som ifølge lærerne ikke plejer at være så aktive. Det er i denne forbindelse, at der optræder en del hash-lingo og demonstreres, at man er kompetent indenfor jargonen. Det betyder, at lærerne må være særdeles opmærksomme på, at det ikke bliver de hashkompetente elever, der sætter dagsordenen – det må ikke blive sejt og smart at ryge hash.

Lærernes og ledernes erfaringer

Generelt har de involverede lærere i forløbene været meget glade for materialet og glæder sig til at bruge det igen, nu med erfaringer fra deres egen målgruppe, som de vil prøve at få indarbejdet. Men naturligvis er der forskelle i lærernes erfaringer og reaktioner. Nogle har fundet den stramme styring begrænsende og irriterende og har ikke lyst til at opgive deres sædvanlige måde at undervise på for at følge et forløb, som andre har lavet. Andre er ovenud begejstrede netop for detaljeringsgraden og synes, det har været nemt at følge forløbet som tilsigtet.

De lærere, hvis forløb blev fulgt, var meget forskelligt forberedt, og netop lærernes forberedelse har vist sig at være af stor betydning for forløbene. Enkelte faglærere følte sig usikre på situationen – syntes ikke, at de var tilstrækkeligt kvalificerede til netop dette tema, og mener, at det er lærere i de almene fag, der må tage sig af dette. To faglærere formulerede deres betænkeligheder sådan: *Vi kan godt lide materialet, men vi bliver også nervøse. Ja, det er helt udenfor vores komfortzone. Vi kan jo godt lide at give klare svar på spørgsmål, og det her er jo også psykologisk. Hvad nu, hvis de spørger om noget, vi ikke ved. Vi ved kun det, der står i materialet, og kan ikke som dig (henvendt til Søren Holm) komme med historier og eksempler. Det ville nok være bedre, at det var lærere i almene fag, der underviste.*

Dette synspunkt er jo helt legitimt og må diskuteres på den enkelte skole i forhold til de konkrete lærerressourcer. I udgangspunktet er det en pointe ved forløbet, at alle lærere skal kunne undervise i materialet. Men det er samtidig vigtigt at understrege, at lærerne kan plukke i materialet og tilpasse det, som de ønsker. Det vil være hensigtsmæssigt, hvis lærerne får mulighed for at deltage i et kursus, der kan forberede dem på at undervise i forløbet.

Flere af lærerne synes, at der har været for lidt forberedelsestid, mens andre er godt tilfredse. De interviewede ledere synes, at de har givet god forberedelsestid.

De interviewede ledere var meget positive overfor at få et redskab til at forebygge problematisk rusmiddelforbrug og ville meget gerne prioritere det. Det er jo dem, der i sidste ende sidder med ansvaret for at bortvise elever med misbrug, og det er ikke pædagogisk tilfredsstillende.

Flere af de interviewede gav udtryk for, at det er meget positivt, at der sker noget, for området er gennemsyret af ambivalenser og tvivl. Der er en kendsgerning, at der på alle skoler forekommer hashrygning blandt en del af de unge – men hvis er problemet? Det følgende citat fra en mellemlider afspejler den typiske situation:

Det er tabu på skolen, vi snakker næsten aldrig om det, men alligevel kommer her narkohunde med jævne mellemrum. Vi har også hunde ude, inden vi f.eks. tager på busture – vi mener, det virker præventivt, så ingen gemmer hash i bussen. Jeg vil rigtig gerne have flere kampagner. Jeg ser al oplysning og italesættelse som noget positivt.

En anden leder udtrykte stor glæde ved forløbet. Hash fylder meget på skolen, og skolens misbrugspolitik gør, at man godt kan være ryger på skolen, hvis man samtidig er i behandling. Der er et fast og frugtbart samarbejde med en misbrugskonsulent. Lederen ser det som vældig godt, at der også lægges kræfter i et systematisk oplysende tiltag som PAS. Hun vil gerne sikre, at alle elever kommer igennem forløbet. Hun mener, at lærerne godt kan finde tid til PAS – det er en vigtig del af deres arbejde at prioritere den slags. Men i et interview udtrykker en lærer på samme skole, at han hellere vil have fokus på det faglige, selvom han selvfølgelig gør, hvad der skal gøres, når han får besked på det.

Generelt har lærerne ret forskellige oplevelser af, hvilke dele af forløbet, der fungerer bedst. Det varierer naturligvis både med målgruppen og lærerpersonligheden. Observationerne viste en stor spændvidde i, hvor tæt man fulgte materialet, samt om man nåede det hele. Nogle lærere prioriterede at blive i den gode diskussion, der netop udspillede sig, mens andre var optaget af at nå igennem det hele. Nogle lærere oplevede, at det var meget svært at nå det hele, mens andre kom igennem alt.

Der er gode grunde til, at det må og skal forholde sig sådan. Materialet er udviklet til at kunne spænde over nogle meget forskellige målgrupper af unge, og der er store polariseringer på flere områder.

På en skole måtte en lærer nærmest kæmpe for at få et ord indført, fordi alle de unge sprang rundt i lokalet og var helt enormt livlige og snakkesalige, også om temaet. De dansede, øvede sange, hoppede, kælede, flettede hinandens hår, snakkede i munden på hinanden, lagde sig ned på gulvet og hoppede op igen og lavede hula-dans. Læreren gjorde et enormt stykke arbejde, men havde meget svært ved at nå programmet, fordi eleverne kastede sig ind i alt, hvad der skete, og gerne ville bruge mere tid på det, end der var afsat. Observatøren oplevede imidlertid, at eleverne fik meget ud af det på deres måde, og at det var særdeles relevant for dem. Og det syntes eleverne også selv.

En anden situation mødte vi på en anden skole. Her blev forløbet gennemført blandt en gruppe unge, fortrinsvis piger, der bogstaveligt talt ikke var til at hive et ord ud af. De sad helt stille og sagde ikke engang noget til hinanden. I denne sammenhæng var læreren meget glad for det udførlige og grundige undervisningsprogram og havde ikke problemer med at nå det, men oplevede det som relevant og fyldestgørende. Eleverne var med på at blive interviewet

bagefter, havde endda set lidt frem til det og syntes, det lød spændende. De var smilende og forventningsfulde. Men da interviewet skulle gennemføres, skete der lidt overraskende det, at ingen ville sige noget. Læreren siger, at det gør de aldrig, det er deres livsstrategi at holde lav profil, og det gør det jo svært at være aktiv i et forløb. Eleverne havde mange erfaringer med hash fra deres liv (fædre, kærester, brødre samt egne) og de var også meget interesserede i forløbet. Læreren sagde, at de havde lyttet intenst gennem hele forløbet.

Et andet område, der har affødt en betydelig polarisering, er spørgsmålet om elevernes baggrund og faglige niveau. I nogle klasser sidder der unge, der ikke kan læse, men sidder med en computer, som læser højt for dem gennem høretelefoner, mens andre klasser befolkes af den københavnske kulturelle elites børn. Og så er der dem med diagnoser, der bl.a. indebærer opmærksomhedsforstyrrelser og/eller angst, og som i nogle tilfælde mener, at hash fungerer som medicin for dem.

Generelt er den overordnede konklusion på de hidtidige observationer imidlertid, at materialet fungerer tilfredsstillende på mange forskellige niveauer – at det er så bredt, at alle har kunnet få noget væsentligt ud af det. Umiddelbart er der ikke grund til at lave differentierede forløb, men det skal nok gøres klarere, at der er forskellige måder at komme igennem forløbet på, og at den enkelte lærer godt kan “plukke” i materialet, så det passer til målgruppen. De detaljerede manualer og forslag til rækkefølge er et tilbud, men ikke et krav. Det vigtigste er, at der kommer et kvalificeret fokus på rusmiddelforebyggende undervisning på ungdomsuddannelserne.

Litteraturliste

1. Simonsen, B., *Hash som pædagogisk problem i ungdomsuddannelserne*. 2014, Forum 100%: Odense.
2. Sundhedsstyrelsen, *Unge stofmisbrugere i behandling 1996 - 2003*. 2005, Sundhedsstyrelsen: København.
3. Sundhedsstyrelsen, *Narkotikasituationen i Danmark 2016*. 2016, Sundhedsstyrelsen: <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2016/narkotikasituationen-i-danmark-2016>.
4. Townsend, L., Flisher, A.J. og King, G., *A systematic review of the relationship between high school dropout and substance use*. Clinical child and family psychology review, 2007. **10**(4): s. 295-317.
5. Hall, W. og Degenhardt, L., *The adverse health effects of chronic cannabis use*. Drug testing and analysis, 2014. **6**(1-2): s. 39-45.
6. Pedersen, M.U., Frederiksen, K.S. og Pedersen, M.M., *UngMAP. En metode til identificering af særlige belastninger, ressourcer og trivsel blandt danske 15-25-årige*. 2015, Center for Rusmiddelforskning: Aarhus.
7. Porath-Waller, A.J., Beasley, E. og Beirness, D.J., *A meta-analytic review of school-based prevention for cannabis use*. Health Education & Behavior, 2010. **37**(5): s. 709-723.
8. Tang, Z. og Orwin, R.G., *Marijuana initiation among American youth and its risks as dynamic processes: prospective findings from a national longitudinal study*. Substance Use & Misuse, 2009. **44**(2): s. 195-211.
9. Harris Abadi, M., et al., *Influence of risk and protective factors on substance use outcomes across developmental periods: A comparison of youth and young adults*. Substance use & misuse, 2011. **46**(13): s. 1604-1612.
10. Faggiano, F., et al., *Universal school-based prevention for illicit drug use*. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2014, Issue 12. Art. No.: CD003020.
11. Botvin, G.J. og Griffin, K.W., *Life skills training: Empirical findings and future directions*. Journal of Primary Prevention, 2004. **25**(2): s. 211-232.
12. Kreeft, P.V.D., et al., *'Unplugged': A new European school programme against substance abuse*. Drugs: education, prevention and policy, 2009. **16**(2): s. 167-181.
13. Sussman, S., Dent, C.W. og Stacy, A.W., *Project Towards No Drug Abuse: A review of the findings and future directions*. American Journal of Health Behavior, 2002. **26**(5): s. 354-365.